

Οι αρχές και η πρακτική του θεσμοποιημένου πλουραλισμού: Μηνύματα από μια Νέα Αυστραλία

ΜΑΙΡΗ ΚΑΛΑΝΤΖΗ

ΟΤΑΝ η Αυστραλία, στο τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, ξεκίνησε ένα πρόγραμμα μαζικής μετανάστευσης, η ομοσπονδιακή κυβέρνηση αποφάσισε ότι οι μετανάστες πρέπει να αποκαλούνται επίσημα («Νέοι Αυστραλοί»). Αυτό έγινε με σκοπό να καθησυχάσει τους απογόνους των λευκών αποίκων ότι οι νέοι μετανάστες θα αφομοιωθούν και θα γίνουν Αυστραλοί σαν αυτούς.

Στα επόμενα πενήντα χρόνια, το μεταναστευτικό πρόγραμμα της Αυστραλίας επρόκειτο να γίνει το μεγαλύτερο στον κόσμο. Η μετανάστευση άλλαξε ριζικά τη σύνθεση του πληθυσμού, δημιουργώντας ένα κράτος πολιτισμικά και γλωσσικά πιο ανομοιογενές από οποιοδήποτε άλλο κράτος του κόσμου. Θα περιόμνε κανείς, ίσως, ότι μια τέτοια κατάσταση θα οδηγούσε αναπόφευκτα στην καταστροφή. Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου έχει φέρει στο προσκήνιο μια νέα, και πολλές φορές τρομακτική, πολιτική θεματολογία, η οποία κυριαρχείται από ανταγωνισμούς γύρω από εθνικά σύμβολα, κουλτούρα, ταυτότητα και εθνικότητα.

Και όμως η Αυστραλία είναι μια ειρηνική κοινωνία με συνοχή. Πώς συνέβη αυτό; Μία απάντηση που μπορεί να δοθεί είναι ότι η Αυστραλία, τα τελευταία πενήντα χρόνια, έχει γίνει ένα τεράστιο κοινωνικό εργαστήριο στο οποίο διεξάγεται ένα μεγάλο πείραμα. Στόχος του πειράματος είναι να δημιουργήσει μια νέα κοινωνία τελείως διαφορετική απ' αυτή που υπήρχε πριν το 1945, μια κοινωνία που να βασίζεται στις αρχές του *θεσμοποιημένου πλουραλισμού* (civic pluralism). Μέσ' απ' αυτό το πείραμα διαμορφώθηκαν καινούριες αντιλήψεις για την πολιτεία και την υπηκοότητα, οι οποίες, στο κλίμα που επικρατεί μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, είναι πιθανό να έχουν μεγάλη πρακτική χρησιμότητα σε παγκόσμια κλίμακα.

Νέοι Αυστραλοί και Παλαιοί Αυστραλοί.

Η σκέψη που έσπρωξε την Αυστραλία προς το πρόγραμμα μαζικής μετανάστευσης ήταν, από ορισμένες απόψεις, έντονα ρατσιστική. Στο τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, σε μια ήπριο επτάμηνη εκατομμυρίων τετραγωνικών χιλιομέτρων ζούσαν μόνο επτά εκατομμύρια άνθρωποι. Έχοντας μόλις ζήσει τον άμεσο κίνδυνο εισβολής από τους Ιάπωνες στα βόρεια,

η κυβέρνηση υιοθέτησε ως σύνθημά της το «πολλαπλασιασμός ή αφανισμός». Με αφανισμό εννοούσε την κατάσταση της χώρας από έγχρωμους λαούς. Καθώς προχωρούσε ο Ψυχρός Πόλεμος και ο κομμουνισμός απλωνόταν όλο και πιο νότια, επικράτησε το λαϊκίστικο σύνθημα: «Φυλαχτείτε από τον κίτρινο κίνδυνο». Κατά συνέπεια, οι Αυστραλοί πολέμησαν στη Μαλαισία, στην Κορέα και στο Βιετνάμ.

Όχι μόνο οι λόγοι για τη μαζική μετανάστευση ήταν ρατσιστικοί, αλλά και το ίδιο το πρόγραμμα ήταν ρατσιστικό. Μακροπρόθεσμα όμως, θα δημιουργούσε μια κοινωνία στην οποία ο ρατσισμός και ο εθνικισμός θα κατέστρεφαν οι ίδιοι τον εαυτό τους.

Στο τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η «πολιτική της Λευκής Αυστραλίας», η πολιτική δηλαδή του να γίνονται δεχτοί μόνο λευκοί μετανάστες, που είχε τεθεί σε εφαρμογή από το τέλος του 19ου αιώνα, ήταν ακόμα εν ισχύ. Στην αρχή η μεταπολεμική κυβέρνηση είχε διαβεβαιώσει το λαό ότι οι περισσότεροι μετανάστες θα προέρχονταν από το Ηνωμένο Βασίλειο, και όλοι θα μιλούσαν αγγλικά. Κατόπιν, όμως, άρχισαν να γίνονται δεχτοί πρόσφυγες από τη Β. Ευρώπη, και η κυβέρνηση αποφάνθηκε ότι αυτοί τουλάχιστον θα είχαν λευκά χαρακτηριστικά, έστω κι αν στην αρχή δεν θα μιλούσαν την ίδια γλώσσα. Αλλά, όταν το δίκτυο της μετανάστευσης επεκτάθηκε στη Ν. Ευρώπη και οι άνθρωποι είχαν προφανώς πιο μελαγχρινές φάτσες, η κυβέρνηση διαβεβαίωσε τον πληθυσμό ότι θα γινόταν αφομοίωση· μέσα σε μια γενιά, οι διαφορές στην κουλτούρα και τη γλώσσα θα εξαφανίζονταν.

Αλλά οι διαφορές δεν εξαφανίστηκαν· και οι πηγές μεταναστευτικών ομάδων ολοένα και επεκτείνονταν. Στις αρχές της δεκαετίας του '70 επεκτάθηκαν προς τη Μέση Ανατολή και προς το τέλος της ίδιας δεκαετίας στην Ασία και τη Ν. Αμερική. Άλλωστε, στη δεκαετία του '60 η πολιτική της *αφομοίωσης* αντικαταστάθηκε από αυτή της *ενσωμάτωσης*, και στη δεκαετία του '70 από την πολιτική του πολιτισμικού πλουραλισμού· μια πολύ σημαντική αλλαγή.

Μέσα σε πενήντα χρόνια ο αυστραλιανός πληθυσμός έχει αυξηθεί από επτά σε δεκαεπτά εκατομμύρια. Περίπου το μισό αυτής της αύξησης είναι αποτέλεσμα της μετανάστευσης. Σή-

μερα το 40% του αυστραλιανού πληθυσμού έχει τουλάχιστον ένα γονιό γεννημένο στο εξωτερικό· και περίπου το 1/3 του πληθυσμού προέρχεται από μη αγγλόφωνο περιβάλλον. (Την ίδια περίοδο, μόνο το Ισραήλ είχε μεγαλύτερο ποσοστό μετανάστευσης). Τα τελευταία χρόνια, οι αυτόχθονες λαοί της Αυστραλίας έχουν αποκτήσει ισχυρότερη πολιτική φωνή και έχουν εδραιώσει μια σημαντικότερη οικονομική παρουσία στη χώρα. Κανένα άλλο κράτος δεν είναι *εθνολογικά και γλωσσικά* τόσο ανομοιογενές, αλλά και κανένα άλλο κράτος δεν πήρε τόσο σοβαρά υπόψη αυτή την ανομοιογένεια, όσο η Αυστραλία. Η Μελβούρνη είναι η τρίτη *ελληνική* πόλη στον κόσμο. Πέρα από τις μερικές εκατοντάδες γλώσσες των ιθαγενών, 140 άλλες γλώσσες μιλιούνται στην Αυστραλία. Τα ελληνικά, τα σλαβομακεδονικά και τα τουρκικά βρίσκονται μεταξύ των 40 ή 50 γλωσσών που διδασκούνται σε δημόσια σχολεία ως επίσημα μαθήματα, με τα οποία οι μαθητές μπορούν να κερδίσουν βαθμούς για την εισδοχή τους στο πανεπιστήμιο. Περισσότερα παιδιά σήμερα μαθαίνουν γλώσσες της ευρύτερης περιοχής – κυρίως *γιαπωνέζικα, κορεάτικα, κινέζικα και ινδονησιακά* – αντί για ευρωπαϊκές γλώσσες.

Όλα αυτά θα είχαν λιγότερη σημασία αν στην περίοδο μετά τον Ψυχρό Πόλεμο η παγκόσμια πολιτική δεν έριχνε τόσο βάρος σε ιδέες που αφορούν την κουλτούρα, την ταυτότητα, την εθνικότητα και το έθνος. Η πείρα της Αυστραλίας από την ανάπτυξη μιας πρακτικής θεσμοποιημένου πλουραλισμού αντιπροσωπεύει μια μοναδική εθνική και διεθνή πηγή πλούτου. Όλο και περισσότεροι ειδικοί επισκέπτονται την Αυστραλία για να εξετάσουν τις αναπτυσσόμενες πρακτικές που, κατά τρόπο μοναδικό, χειρίζονται πρακτικά διλήμματα αναγνώρισης και διαπραγμάτευσης της διαφορετικότητας.

Το επίτευγμα της Αυστραλίας σ' αυτό το χώρο είναι αποτέλεσμα μιας σειράς ιστορικών συγκυριών. Η ανομοιογένεια των Αυστραλών πολιτών έχει ως αποτέλεσμα ότι η πολιτική του πλουραλισμού είναι κατεξοχήν ρεαλιστική. Η αδυναμία της οικονομίας της χώρας, που βασίζεται στις εξαγωγές, έχει οδηγήσει την Αυστραλία να παίξει πρωταρχικό ρόλο στην οικονομική ενοποίηση της περιοχής και στην προσπάθεια της Γενικής Συμφωνίας Δασμών και Εμπορίου (GATT) να ενθαρρύνει την ελεύθερη αγορά. Αυτοί είναι οι λόγοι για τους οποίους η διαπραγμάτευση της ανομοιογένειας έχει γίνει αναγκαστικά μια θεμελιώδης αρχή της οικονομικής και δημόσιας ζωής. Είναι πρακτικά αδύνατο για την Αυστραλία να λειτουργήσει αποτελεσματικά στις συναλλαγές της, να υπηρετήσει με επιτυχία τον πληθυσμό της σε χώρους όπως η υγεία και οι τέχνες, ή να προγραμματίσει τη σχολική και τεχνική εκπαίδευ-

ση, χωρίς να καταπιαστεί με το ζήτημα ανομοιογένειας. Ούτε μπορεί να λειτουργήσει σε περιφερειακό ή παγκόσμιο επίπεδο χωρίς να αντιμετωπίσει το ίδιο πρόβλημα. Πέρα από την τυχαία σειρά ιστορικών συνθηκών, η αυστραλιανή εμπειρία υπήρξε ενεργητική, με την έννοια ότι προβλέπει την επικείμενη αλλαγή, αντιδρά θετικά σ' αυτήν και προποστατεί η ίδια στη διαδικασία της αλλαγής.

Το αυστραλιανό πείραμα.

Σήμερα, η Αυστραλία, με το να αντιμετωπίζει ενεργητικά τη δική της ανομοιογένεια, παίρνει μέρος στο μεγάλο παιχνίδι των καιρών μας. Η αντιμετώπιση της ανομοιογένειας – η διαπραγμάτευση των πολλαπλών εφαιπόμενων όψεων της τοπικής πο-

λιτισμικής ποικιλομορφίας και των παγκόσμιων συνδέσεων – είναι το κρίσιμο θέμα της εποχής μας.

Μερικά από τα ζητήματα που έχουν μέγιστη πρακτική σημασία στην Αυστραλία, ζητήματα στα οποία έπρεπε να βρεθούν τρόποι διαπραγμάτευσης της πολιτισμικής ποικιλομορφίας, είναι τα εξής. Πρώτον, μια από τις ανθίζουσες αυστραλιανές βιομηχανίες στη δεκαετία του '90 είναι ο τουρισμός. Το μεγαλύτερο μέρος των επισκεπτών προέρχε-

ται από ασιατικές χώρες, οι οποίες απέχουν λιγότερο από οκτώ ώρες με αεροπλάνο και βρίσκονται στην ίδια ζώνη ώρας. Αλλά για να εξασφαλίσουν αυτό το εισόδημα οι Αυστραλοί χρειάζονται γλωσσικές ικανότητες, καθώς και ικανότητες στη διαπραγμάτευση της πολιτισμικής διαφορετικότητας.

Έπειτα υπάρχουν και οι μικροεπιχειρήσεις μεταναστών, οι οποίες έχουν νέους τρόπους λειτουργίας σε παγκόσμια κλίμακα. Οι Κινέζο-Αυστραλοί εντάσσονται σε δίκτυα συγγενών, τα οποία είναι και διεθνή εμπορικά δίκτυα που επεκτείνονται σε όλη την περιοχή του Ειρηνικού, από το Σύνδνεϊ στο Χονγκ Κονγκ, στο Βανκούβερ, στο Λος Άντζελες. Από άποψη απλού οικονομικού συμφέροντος, τα καντονέζικα (η κινέζικη διάλεκτος που μιλιέται στο Χονγκ Κονγκ) είναι σήμερα μια από τις σημαντικότερες γλώσσες της Αυστραλίας.

Παράλληλα, οι κοινότητες των αυτοχθόνων Αυστραλών έχουν αναγνωριστεί όχι μόνο όσον αφορά στον τρόπο ζωής τους και το εθιμικό δίκαιο, αλλά συνάμα και όσον αφορά στον τρόπο που οργανώνουν τις επιχειρήσεις τους – στους τομείς της τέχνης, της μουσικής και του τουρισμού – χρησιμοποιώντας τοπικές αυστραλιανές γλώσσες και εκφράζοντας αυστραλιανές πολιτισμικές μορφές. Διαφορετικά δεν θα μπορούσαν να κά-



νουν κάτι το ξεχωριστό που θα είχε πέραση στην αυστραλιανή και παγκόσμια αγορά.

Στα εργοστάσια επίσης, η αυστραλιανή βιομηχανία λειτουργεί σε πολλές γλώσσες. Αυτές σήμερα αξιοποιούνται ενεργητικά από τους βιομηχάνους, που συνεχώς διεξάγουν έρευνες για να εξακριβώσουν τις γλωσσικές ικανότητες του προσωπικού, για να κάνουν τις απαραίτητες συνδέσεις με την παγκόσμια αγορά. Η πολυγλωσσία σήμερα, με την πιο θετική αλλά και πιο προβληματική, οικονομική έννοια του όρου, σημαίνει απλώς καλές «μπίζνες».

Το ζήτημα, λοιπόν, της πολιτισμικής διαφορετικότητας είναι προφανώς ένα από τα κυριότερα της εποχής μας. Δεν είναι ζήτημα μειονοτήτων. Δεν είναι υπόθεση φιλανθρωπίας. Αυτό το νόημα έχει η αντίληψη της «παραγωγικής ανομοιογένειας» που προωθεί η αυστραλιανή κυβέρνηση. Το πρόγραμμα αυτό βασίζεται στην ιδέα ότι η πολιτισμική και γλωσσική ποικιλομορφία είναι παραγωγικός πόρος που αφενός μεν λειτουργεί ενεργητικά σε εθνικό επίπεδο και αφετέρου επιτρέπει στην Αυστραλία να συνδεθεί με παγκόσμια δίκτυα.

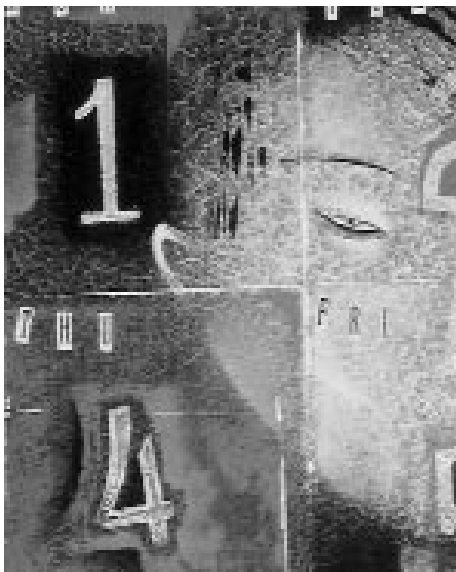
Σήμερα η Αυστραλία αποτελείται από άτομα με τεράστιες πολιτισμικές διαφορές μεταξύ τους, με διαφορετικές πολιτικές εμπειρίες και με διαφορετικές προσδοκίες – αυτόχθονες, απογόνους αποίκων από το Ηνωμένο Βασίλειο, μετανάστες από την Ευρώπη, τη Μέση Ανατολή, την Ασία, ανθρώπους από κάθε γωνία της γης. Αλλά αν έχει γίνει πια αναγκαίο να εγκαταληφθεί η πολιτική της πολιτισμικής και γλωσσικής αφομοίωσης, τότε πώς θα ενταχθούν όλες αυτές οι διαφορές σε μια ενιαία εθνική πολιτική;

Η παραδοσιακή εθνικιστική προσέγγιση ήταν αυτή της πολιτισμικής «αναπαραγωγής». Για να έχει κανείς πρόσβαση στην πολιτική εξουσία, στους οικονομικούς πόρους, στις δημόσιες υπηρεσίες και στη συμβολική αναγνώριση, έπρεπε να συμπεριφέρεται όπως η κυρίαρχη ομάδα των λευκών Βρετανών αποίκων. Ιδιαίτερη σημασία είχε το συμβολικό πεδίο. Αυτοί που γενετικά δεν ανήκαν στην κυρίαρχη ομάδα έπρεπε να τη μιμηθούν για να νιώσουν ότι είναι μέρος της, και να μπορούν να διεκδικήσουν τα πολιτικά τους δικαιώματα και το μερίδιό τους στην κατανομή των κοινωνικών πόρων.

Η πολιτισμική πολυμορφία (multiculturalism) απαιτεί την επέκταση του συμβολικού πεδίου, για να αγκαλιάσει την πραγματική ποικιλομορφία των Αυστραλών πολιτών, και για να δημιουργήσει απ' αυτήν μια εθνική αρετή, ένα εθνικό δυναμικό. Αλλά το συμβολικό πεδίο είναι το πιο δύσκολο να μεταβληθεί. Ο μέσος πολίτης είναι έτοιμος να αναγνωρίσει ότι όλοι έχουν δικαίωμα ψήφου και ισότιμη θέση στην κατανομή εργασίας

και των δημοσίων υπηρεσιών, αλλά αρχίζει να ανησυχεί όταν προβλέπει αλλαγή στην εθνική ταυτότητα.

Η αυστραλιανή πολιτισμική πολυμορφία, παρά τα αρχικά περιορισμένα όριά της, έχει ανοίξει το δρόμο σ' έναν πολύ ευρύτερο προβληματισμό και σε μια σειρά νέων προσδοκιών. Αυτά συνέπεσαν χρονολογικά, όχι τυχαία, με τις πολιτικές αυτοδιάθεσης των αυτοχθόνων λαών. Το γεγονός ότι η Αυστραλία, ως αποικιοκρατική χώρα, καθυστέρησε να αντιμετωπίσει το ζήτημα της σύμβασης με τους ιθαγενείς λαούς, έχει ως αποτέλεσμα ότι η συζήτηση αυτή έχει έλθει στο προσκήνιο παράλληλα και σύγχρονα με τον προβληματισμό γύρω από το δημοκρατικό πλουραλισμό. Αυτήν τη στιγμή όλο και περισσότερες ομάδες απαιτούν το δικαίωμα να αυτοκαθορίσουν τον τρόπο ζωής



τους – κοινότητες ομοφυλών, θρησκευτικές κοινότητες κ.ο.κ. Μ' άλλα λόγια, υπάρχει μια τάση σε διάφορες ομάδες να επιθυμούν να διαφοροποιήσουν τους εαυτούς τους μέσω της γλώσσας, του τρόπου ενδυμασίας και της συμπεριφοράς. Το δημόσιο παίζει ολόένα και περισσότερο το ρόλο του να διευκολύνει τις πολιτισμικές αυτές διαφοροποιήσεις και να προετοιμάζει τους ανθρώπους για τους δύσκολους διαλόγους και τις περίπλοκες διαπραγματεύσεις



που προκαλεί η πολιτισμική ποικιλομορφία.

Προκαλείται έτσι η πολιτεία να επαναδιανείμει τους τρόπους που εξυπηρετούν το θεσμοποιημένο πλουραλισμό. Προκαλείται η κυρίαρχη ομάδα να εξοικειωθεί με τους τρόπους ζωής αυτών που λέγονται μειονότητες. Δεν υπάρχει πλέον η μονόδρομη υποχρέωση να μοιάζουν όλοι με την κυρίαρχη ομάδα. Αντίθετα, θα είναι απαραίτητο να είμαστε όλοι οι πολίτες πολύγλωσσοι και πολυπολιτισμικοί – πράγμα το οποίο απαιτεί τη δημιουργία πολύ διαφορετικών ευαισθησιών και μια πολύ διαφορετική βιοθεωρία. Ο πολίτης αυτής της νέας πολιτείας θα είναι άτομο με πολλαπλές ταυτότητες. Για να πετύχει αυτό και να λειτουργήσει σ' ένα τέτοιο περιβάλλον, θα πρέπει να έχει το κατάλληλο ρεπερτόριο προσόντων. Πρόκειται για τα προσόντα που χρειάζονται για τη διαπραγματεύση της ποικιλομορφίας, σε τοπικό και σε παγκόσμιο επίπεδο, σ' έναν κόσμο όπου το τοπικό είναι πια παγκόσμιο.

Οι ενέργειες αυτές δεν αποτελούν συνταγή για κοινωνικό διαμελισμό ή για τη λεγόμενη «φυλετικοποίηση» που μαστίζει αυτή τη στιγμή τόσα μέρη του κόσμου. Γενετικά δεν υπάρχει τίποτα το ιδιαίτερα εγκληματικό στους Βοσνίους, δεν υπάρχει καμιά έμφυτη επιθετικότητα στους Ιρλανδούς. Η αιτία που

οδηγεί ορισμένους λαούς σε τόσο φρικτές καταστάσεις είναι η κατάρρευση της διανομής πολιτικής εξουσίας, οικονομικών πόρων, συμβολικής αναγνώρισης και κοινωνικών υπηρεσιών. Αυτό συμβαίνει όταν δεν υπάρχει μηχανισμός που να αποφασίζει ποια γλώσσα θα χρησιμοποιείται στα σχολεία, ποιος θα είναι στη βουλή, ποιος μπορεί να κατοικήσει που, κ.ο.κ. Η αντίδραση σ' αυτό το είδος κατάρρευσης είναι η καταφυγή σε κάτι που προσφέρει κάποια αμυντική υποστήριξη. Με την απουσία οποιουδήποτε κρατικού μηχανισμού για τη διανομή πόρων, αυτή η ζώνη ασφάλειας είναι το σόι. Ο κόσμος επιστρέφει στην οικογενειακή δομή, την οποία υπερασπίζει έναντι άλλων οικογενειών.

Τέτοιον είδους συγκρούσεις χαρακτηρίζονται ως «εθνοτικές». Ο χαρακτηρισμός ωστόσο είναι ρατσιστικός. Είναι φανερό ότι μια τέτοια σύγκρουση δεν γίνεται όταν οι άνθρωποι έχουν πρόσβαση στους πόρους. Προκύπτει όταν οι γραμμές πρόσβασης διακόπτονται ή είναι ανοικτές μόνο σε μερικούς. Πώς, λοιπόν, ένα κράτος το οποίο είναι πολιτισμικά και γλωσσικά ανομοιογενές θα αποτρέψει έναν τέτοιο αιματηρό συναγωνισμό και σύγκρουση; Πώς θα καλλιεργήσει την αίσθηση της ασφάλειας; Πώς θα δώσει σε όλους την αίσθηση ότι είναι ισότιμα μέλη της κοινότητας; Ποια σύμβολα θα προωθήσει για να καλλιεργήσει εμπιστοσύνη στον τρόπο που θα απανεμηθούν οι πόροι; Αυτά είναι ερωτήματα που όλα τα κράτη αναγκάζονται τώρα να αντιμετωπίσουν.

Στο μέλλον η πολιτεία θα έχει διπλό καθήκον: να αναπτύξει την αίσθηση της κοινότητας και να προστατεύσει την ποικιλομορφία: να δημιουργήσει δρόμους για όλους ενώ θα σέβεται τις διαφορές. Για να γίνει αυτό το εθνικό κράτος θα πρέπει να αναδημιουργήσει τον εαυτό του. Θα πρέπει να αναπτύξει ένα νέο «κυρίαρχο ρεύμα» όπου η ανομοιογένεια θα είναι ο πυρήνας. Για να επιτύχει αυτό θα πρέπει να αφαιρέσει το ζήτημα της «εθνοτικής» ταυτότητας από τη δημόσια σφαίρα αλλά παράλληλα, να την προωθήσει σε τοπικό επίπεδο.

Καθώς εισερχόμαστε στον 21ο αιώνα, είναι έκδηλο ότι τα κράτη σε όλο τον κόσμο αντιμετωπίζουν τις συγγενικές προκλήσεις της εξοικείωσης με την εσωτερική ανομοιογένεια, του επανακαθορισμού των εννοιών του έθνους και του πολίτη, και της θέσης των επιμέρους κρατών σ' έναν πλανήτη με όλο και περισσότερες διεθνείς διασυνδέσεις. Δεν είναι δυνατόν πλέον να δημιουργηθεί στους πολίτες μια συγκροτημένη αίσθηση κοινότητας με βάση τα στερεότυπα των παραδοσιακών εθνικισμών. Ούτε βέβαια είναι δυνατόν να υιοθετήσει κανείς μια στάση απομόνωσης από τη διεθνή αρένα. Για εντελώς πρακτικούς λόγους η Αυστραλία αναγκάστηκε να

αναπτύξει μια μεταεθνικιστική αίσθηση κοινών σκοπών.

Καθώς καταπιανόμαστε τώρα με τα προβλήματα της τοπικής και παγκόσμιας ανομοιογένειας, με το νέο πολίτη της νέας πολιτείας, με την επαναπροσδιορισμένη αυστραλιανή πολιτεία και τα επαναπροσδιορισμένα φιλελεύθερα δημοκρατικά κράτη του κόσμου, θα πρέπει να δεχτούμε ότι τα άτομα θα έχουν πολλαπλές και διαφοροποιημένες αισθήσεις αφοσίωσης και συγγένειας, και ότι αυτή είναι η εθνική μας δύναμη. Αυτή είναι η μεγαλύτερη πρόκληση: να αναπτύξουμε μια πρακτική θεοποιημένου πλουραλισμού.

